

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІЯ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА В ІСТОРИКО-АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ СВІДЧЕННЯХ

Олександр БРОЯКОВСЬКИЙ (Кіровоград)

Аналізується зміст неопублікованих документальних свідчень стосовно освітньої діяльності одного з класиків української національної педагогіки XIX – поч. XX ст. В.Б. Антоновича, які містяться у фондах державних архівів м. Києва.

Ключові слова: Антонович, національна освіта, історія педагогіки, педагогічна герменевтика, архівні матеріали.

Анализируется содержание неопубликованных документальных свидетельств относительно просветительной деятельности одного из классиков украинской национальной педагогики XIX – нач. XX ст. В.Б. Антоновича, которые содержатся в фондах государственных архивов г. Киева.

Ключевые слова: В.Б. Антонович, национальное образование, история педагогики, педагогическая герменевтика, архивные материалы.

The content of unpublished documentary data about the educational activity of V.B. Antonovich, one of the classic of national pedagogics of the XIX-th – XX-th centuries, that are in funds of Kyiv's State archives is analyzed.

Key words: Antonovich, national education, history of pedagogics, hermeneutics, archival materials.

У переліку видатних діячів української національної педагогіки В. Б. Антонович посідає одне з провідних місць. За глибиною й масштабністю його ідей стосовно процесу навчання й виховання приховано величезний пласт підготовчої праці, спостереження щодо впливу етнічної ментальності на вибір системи освіти, аналіз прогресивних методів викладацької діяльності. Утім, спектр педагогічної діяльності вченого не став об'єктом спеціального дослідження, свідченням чого виступають неопрацьовані автентичні рукописи в архівосховищах України. Поряд з друківаними працями саме цей комплекс архівних свідчень як ніякий інший вводить сучасного дослідника у творчу лабораторію вченого, розкриває процес нагромадження емпіричних знань, показує вплив психічного й фізичного станів на формування його педагогічних поглядів і національно-виховних стереотипів. Аналіз літератури з проблеми антоновичезнавства засвідчує зміщення епіцентру в бік громадсько-політичної й історико-дослідницької діяльності вченого [1]. У той час поза полем уваги інтерпретаторів його творчості залишилися численні епістолярні матеріали, а також біографічні відомості, які сумарно створюють більш повну уяву про цю непересічну особистість. Відповідно до *мети* цієї статті полягає в ознайомленні академічного й читачького загалу з неопублікованими матеріалами насамперед біографічного походження, які є наслідком нашої евристично-пошукової праці в історичних архівосховищах міста Києва.

За обсягом і кількістю матеріалів, які мають стосунок до педагогічної біографії В.Б. Антоновича, безперечно, перше місце посідає його фонд в Інституті рукопису Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського. Особливий науковий інтерес становлять матеріали автобіографічного характеру, зокрема автентичний рукопис частини мемуарів під назвою “Спогади про дитинство і молоді роки” [2, арк. 1–40 зв.]. Тут Антонович викладає своє розуміння ролі генетичного фактора в процесі виховання. Це

помітно в його теорії атакізму, яку він сформулював у підрозділі про своє генетичне коріння. “Я переконаний, – констатує Антонович, – що всякому чоловікові його предки передали здібності й напрямок, який заробляли в моральному вигляді цілі ряди попередніх поколінь, але ж це не має фатального впливу на життя й діяльність чоловіка; виходячи з точки, яку йому в його натурі предка, чоловік отримує ще виховання, котре має вплив на його напрямок, а ще більше модифікує природні інстинкти власною ініціативою, по скільки її має, повертаючи або на прогрес, або на регрес [2, арк. 5–5 зв.]. Дали Антонович виводить власну формулу “моральної діяльності всякої людини”, яка складається, на його переконання, з трьох інгредієнтів: а) атакізм; б) виховання; в) власні ініціативи [2, арк. 7 зв.]. Проблема співвідношення етнічного й соціального походження, а крім того, впливу навколишнього середовища й власної ініціативи в системі навчання й виховання, які озвучені в цих записках, доповнюють його автобіографічні *Continuaw i catahia* 15/28 december, 1900”. “Дитячі спомини (1834 – 1840 pp.)” [3, с. 9].

Для розуміння педагогічної системи й освітньої атмосфери, у якій навчався Антонович, непересічний науковий інтерес складають його гімназійні твори. У “Матеріалах для біографії В.Б. Антоновича” Д.І. Багалій, один з його учнів, відомий український учений і громадський діяч, констатує, що “збереглися зошити з його гімназійних часів. Вони переходять тепер у рукописному відділі УАН...” [4, с. 10]. Частина цих записів добре збереглася до наших днів і все ще міститься в Інституті рукописів НБУВ. Як приклад, візьмемо справу “Учнівські твори В.Б. Антоновича у Рішельєвській гімназії м. Одеси” [5]. Вона охоплює 8 гімназичних творів В.Б. Антоновича з різної тематики, які займають 13 сторінок зошита і мають такі назви: “Дерево”, “Как я провожу день свой”, “Одесса”, “Утро – лучшее время для занятий”, “Деревенская жизнь во время весны”. Твір “Дерево” дає досліднику творчості В.Б. Антоновича деяке уявлення про його релігійні погляди в гімназичні роки. Ми спостерігаємо тут викладення ідеї Божого творіння: “Дерево есть предмет, который сотворяя дерево в пользу человека, хотел, чтобы тот наслаждался им...” [5, арк. 1]. Інформація про формування релігійних переконань у процесі виховання В.Б. Антоновича ми знаходимо також у творі “Как я провожу день мой”: “Я встаю обыкновенно в 6-сть часов утра... молюсь Богу” [5, арк. 2]. Важливу інформацію стосовно патріотичних настанов молодого В.Б. Антоновича містить і його учнівський твір “Любовь к отечеству”, де він констатує, що “из всех чувств, хранящихся в душе человека, любовь к отечеству, по общему человеческому мнению, есть самое благородное; потому что не принося никаких материальных выгод есть выражение чисто духовное. Награда его в самом себе, или в той мысли, что оно будет записано на страницах истории человечества. Оно побуждает человека к действиям, самым возвышенным и возносит его в сферу совершенного самозабвения...” [5, арк. 4–4 зв.]. Таким чином, ми бачимо, що гімназичні твори В. Б. Антоновича мають значну наукову цінність і потребують подальшого дослідження. Інформативно насиченим видається також рукопис “Спогади про студентські роки В.Б. Антоновича”, який належав перу відомого польського історика й публіциста Ф. Равіти-Гавронського [6, арк. –15]. Його зміст указує на характер оцінки в польському шляхетському середовищі діяльності “хлопоманів” із створення осередків навчання й освіти серед українського сільського населення Правобережної України в 50-х роках ХІХ століття. Зазначаючи захоплення польських демократичних українофілів системою педагогічного русоїзму, Ф. Равіта-Гавронський констатує: “Ідеї демократизації освіти запозичені з творів Ж. Кондорсе, Ж. Руссо, А. Сен-Сімона спонукали “хлопоманів” (В. Антонович, Т. Рильський) вдаватися до рішучих дій і привели до появи перших народних, напівлегальних шкіл на Правобережжі” [6, арк. 3 зв.].

Поряд з архівними матеріалами Інституту рукописів НБУВ значний масив першоджерел стосовно педагогічного спектра діяльності В.Б. Антоновича міститься також у фондах Центрального державного історичного архіву України в Києві. Переважна їхня кількість розміщена в матеріалах “Секретной части канцелярии Киевского Подольского и Волынского генерал-губернаторства” (Ф. 442). Тут особливу увагу привертає “Дело об образовании в г. Киеве “Общества коммунистов”, в состав которого входили студенты Киевского университета Св. Владимира” Антонович, Рылский и др. ...” [7, арк. 1–7; 14–19; 27–28; 30–39; 147–152]. У матеріалах слідчого відділу із справи діяльності польських “хлопоманів” особливу наукову вартість становляться свідчення В. Антоновича, Тадея Рильського й доноси земського “исправника” Г. Подгурського. У них простежується діяльність В.Б. Антоновича та його однодумців з числа студентської молоді із створення осередків народної освіти. Зокрема, у свідченнях Антоновича йдеться про створення “хлопоманами” початкової школи в с. Гущинці на Вінниччині [7, арк. 243]. Аналізуючи зміст занять, які здійснюють студенти в організованих ними під час літніх “вакацій” початкових школах у період 1857 – 1858 років, поліцейський урядник, котрий негласно здійснював нагляд, констатує, що в більшості вони мали характер “временных занятий с крестьянскими детьми” [8, арк. 8]. У той же час зазначалося, що педагоги “все эти молодые люди в особенности стараются привить идеи коммунизма простому народу, они при всяком удобном случае внушают крестьянам, что и дворяне, и крестьяне не имеют различия по званиям, но все равны и все, что—кто имеет должно быть общим” [8, арк. 8 зв.].

Цікава інформація міститься також у доносі про використання під час навчання грамоти селянських дітей рукописної книги під назвою “До юнацтва”, автором якої є “сударь из Волыни”, де викладені правила поведінки, наголошується на обов’язок служіння своєму народу [7, арк. 240–241 зв.]. Зазначено також, що, незважаючи на своє польське походження, студенти вели заняття тільки рідною для переважної більшості населення українською мовою. “Несмотря на свое польское происхождение, – констатує слідчий у справі діяльності “хлопоманів”, – которого они не отрекаются, проживая в стране, населенной не польским народом, они считают обязанностью при занятиях воспитанием преподавать в школах на самом непонятном языке, т. е. на таком, которым говорят крестьяне” [7, арк. 240 зв.].

Пояснюючи причину, згідно з якою студенти вдавалися до створення народних шкіл, Антонович, зокрема, у зізнанні писав: “Между студентами Киевского университета были паньчи-помещики, снабженные из дома прислугою, большею частью подростками-мальчишками. Надумалось было учить этих мальчиков, и сего ради устроена была особая школа, где обучались грамоте дети, крепостные ещё слуги, добровольцами студентами...” [7, арк. 297].

Як відомо, саме студентський період у житті й громадсько-національній діяльності В.Б. Антоновича мав вирішальний вплив на вибір його подальшої педагогічної професії. Про те, що він мислив спочатку себе як педагога, засвідчує його прохання до попечителя Київського навчального округу направити його вчителем латини й польської мови в м. Хелм [9, арк. 3].

Що саме педагогічна й просвітницька діяльність була у сфері пріоритетів В.Б. Антоновича 60-х років XIX століття, свідчать архівні матеріали стосовно Київської Старої громади, у якій він посідав лідерні позиції. На основі донесень жандармів стає більш зрозумілим процес зародження Київської громади як результату початкової діяльності народників з числа як польської, так й української інтелігенції в трьох київських недільних школах – подільській, новостворюєвській та печерській. За вчителів у них була молодь, найбільше студенти й молоді вчителі, випускники університету Св. Володимира. У

подільській школі учительовали 17 університетських студентів та один із духовної академії (Анатолій Свидницький) [10, арк. 537]. Між учителями найбільш енергійними були К. В. Шейковський, М. П. Драгоманов, Х. Я. Вороний [10, арк. 538]. У Новостроевській школі працювали О. І. Стоянов, П. П. Чубинський та ін. В обох школах була єдина мета праці: “предоставить малороссам образование на доступном им родном языке...” [10, арк. 538]. Але обидні недільні школи підходили до здійснення цієї ідеї з різними педагогічними концепціями. Зокрема, новостроевці намагалися одразу перейти до викладання в школі української мовою, ігноруючи неукраїнські навчальні посібники. Подоляни, лідером яких був М. П. Драгоманов, уважали за можливе використання книг, написаних російською мовою. Була ще й третя “слов’янофільська” школа на Печерську, де діяли переважно проросійсько налаштовані викладачі: О. С. Лашкевич, Н. С. Тумасов, В. М. Юзефович, М. Ф. Владимирський-Буданов [10, арк. 540]. Зазначені школи, наскільки можливо судити з архівних свідчень, дебатували, конкурували між собою, водночас жива праця над народною освітою зближувала педагогів і сприяла їх з’єднанню, що стало вирішальним чинником утворення Київської старої громади. Найчисленніший і найяскравіше виражений в розбудові саме української народної школи новостроевський гурток педагогів сприяв розв’язанню громадського життя на користь українства. Саме до нього долучився В. Б. Антонович та польські “хлопомани” [10, арк. 543].

Таким чином, результат проведеної евристично-пошукової роботи у фондах центральних архівів м. Києва створює додаткові можливості для розширення джерельної бази дослідження розвитку народної освіти в умовах національного українського Відродження й водночас демонструє важливу роль В. Б. Антоновича як одного з ініціаторів цього процесу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ульяновський В., Короткий В. Володимир Антонович. Образ на тлі епохи. – К.: ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1997. – 218 с.
2. Антонович В. Б. Спогади про дитинство і молоді роки // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (далі ІР НБУВ). – Ф. І. – Спр. 7908. – Арк. 1–40 зв.
3. Антонович В. Б. Твори. – К., 1932. – Т. 1. – С. 3–61.
4. Матеріали для біографії В. Б. Антоновича. За ред. Д. І. Багалія. – К., 1929. – 79 с.
5. Антонович В. Б. Учнівські твори у Рішельєвській гімназії м. Одеси // ІР. НБУВ. – Ф. І. – Спр. 7904. – Арк. 1–3 зв.
6. Равіта-Гавронський Ф. Спогади про студентські роки В. Б. Антоновича // ІР. НБУВ. – Ф. І. – Спр. 11054. – Арк. 1–15 зв.
7. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 442. – Оп. 813. – Спр. 3. – Арк. 1–351.
8. ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 810. – Спр. 132, ч. III. Выводы следственной комиссии по делу деятельности студентов Киевского университета Св. Владимира. – Арк. 259.
9. ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 818. – Д. 391. Дело о сборе сведений о редакторе Киевской комиссии Антоновиче для назначения его учителем польского языка в Холмскую губернию (23 августа – 30 октября 1865 года). – Арк. 1–6.
10. ЦДІАУК. – Ф. 473 (Следственная комиссия для политических дел). – Оп. I. – Спр. 20 (Показания о деятельности “Малороссийской громады” в Киеве от 30 января 1865 года. – Арк. 536 – 542.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Брояковський Олександр Вікторович – пошукувач кафедри педагогіки й освітнього менеджменту КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія педагогічної думки в Україні другої половини XIX ст.